

Klein kan veel!

Verslag van Irma van der Molen and en Elly Visschedijk , 11-12-2006

Gebaseerd op het rapport van Atie Meijvogel

Inleiding

Tussen 30 Oktober en 6 November hebben wij, de Oecumenische Vrouwengroep Twente-Bethlehem, het Arab Educational Institute [\[1\]](#) bezocht in Bethlehem. Het Arab Educational Institute (AEI), waar we te gast waren, is een niet-gouvernementele organisatie opgericht in 1986 door een groep Palestijnse onderwijzers en verbonden met Pax Christi International. De organisatie houdt zich bezig met onderwijsactiviteiten die kunnen bijdragen aan vrede en gerechtigheid, en aan een vrije, democratische en pluralistische Palestijnse samenleving.

Geschiedenis

De studiereis volgde op twee eerdere studiereizen, welke plaatsvonden in 2004 en 2005, en ondersteund werden door het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV). De deelnemers aan deze eerste twee reizen waren studenten van de universiteit Twente. Om de continuïteit van de samenwerking te verhogen werd ditmaal gekozen voor een studiereis met een vrouwengroep uit Twente. De leden van de vrouwengroep die naar Bethlehem afreisden, werken of hebben gewerkt in maatschappelijk werk, de (gespecialiseerde) gezondheidszorg, de onderwijssector en publieke informatievoorziening, en hebben banden met diverse protestantse dan wel katholieke kerken in Enschede, Hengelo, Haaksbergen en Almelo.

De stuwende kracht achter al deze studiereizen was Kees Kuyvenhoven, pastor bij het Studenten Plein Enschede. Als gevolg van een plotselinge en zeer ernstige ziekte kon hij de groep niet vergezellen naar Bethlehem. Hij is totaal onverwacht overleden in Enschede op 30 Oktober 2006. Zijn overlijden heeft ons diep geraakt. De steun die wij ontvingen van het AEI en onze gastgezinnen is buitengewoon geweest en werd bijzonder door ons gewaardeerd.

Programma

Het programma omvatte bezoeken aan verschillende organisaties: jongerenorganisaties, mensenrechtenorganisaties, organisaties die zich bezig houden met geweldloosheid en inter-religieus vredesonderwijs, onderzoeksorganisaties en organisaties op het gebied van rechtsbijstand. Zo hebben we een bezoek gebracht aan het AIDA vluchtelingenkamp, waar we geïnformeerd werden over de situatie en het dagelijkse leven van vluchtelingen in dit kamp door Dr. AbdelFattah Abou Srour, directeur van het Al-Rowwad Centre [\[2\]](#). Tijdens ons bezoek bij de 'Palestinian Working Woman Society for Development' [\[3\]](#) heeft mw. Minerva Jaraysah en haar collega ons voorgelicht over de rol en positie van Palestijnse vrouwen in

de regio. Bij een andere organisatie, het Applied Research Institute Jerusalem (ARIJ)[\[4\]](#) hebben we geluisterd naar een bijzonder interessante presentatie over de geopolitieke situatie in de bezette Palestijnse gebieden, over de Muur, en de nederzettingen, gegeven door mw. Juliette Bannoura. We hebben tevens het huis bezocht van de Anastas familie, die hun verhaal met ons gedeeld heeft over hun ervaringen van het wonen in een huis die aan drie kanten door de Muur omgeven wordt.

Bij het Arab Educational Institute hebben we drie bijeenkomsten bijgewoond: een bijeenkomst met de vrouwengroep, waarbij thema's centraal stonden zoals de positie en de rol van vrouwen in Palestijns gebied, evenals hun rol in de - op geweldloosheid gebaseerde - opvoeding van hun kinderen. Dit thema kwam wederom aan de orde tijdens de gesprekken met de groep van ouders, maar hier werd ook ingegaan op de noodzaak voor maatschappelijke ondersteuning, bescherming en rechtsbijstand voor vrouwen die slachtoffer zijn geworden van huiselijk geweld. Dit werd toegelicht door Mrs. Salwa Bannourak (zie verderop in dit verslag). Tijdens een bijeenkomst met de Algemeen Directeur van het AEI, werd tenslotte aandacht besteed aan het internationale perspectief op de politieke situatie.

In Ramallah, hebben we een ontmoeting gehad met Mevrouw Khitam Saufin, bestuurslid van de Union of Palestinian Women Committees[\[5\]](#). Dit is een Palestijnse vrouwenorganisatie die actieve deelname van vrouwen in de democratie en de politiek bepleit, en actief is op lokaal en nationaal niveau in Gaza en de West Bank. Bijzonder levendig waren de lessen die we bijwoonden bij een school in Ramallah, waar gesproken werd met - en door - leerlingen over opvattingen van vrede en wederzijds begrip in de Islam, het Christendom en het Jodendom. Deze lessen waren onderdeel van het project 'Living in the Holy Land: Respecting Differences'[\[6\]](#), en werden verder toegelicht door Mr. Abdallah Abu Rahmah. Mr. Abdallah Abu Rahmah zet zich actief in met geweldloze acties in het noorden van de Westelijke Jordanoever. Daar worden eens in de veertien dagen op vrijdag vreedzame acties gehouden, om te protesteren tegen de onrechtvaardige situaties waarin Palestijnen verkeren.

In Oost-Jeruzalem hebben we gesproken met vrouwen van Jerusalem Link[\[7\]](#), B'tselem[\[8\]](#), Gush Shalom[\[9\]](#), Machsum Watch[\[10\]](#), en Women in Black[\[11\]](#). Deze bezoeken waren georganiseerd door een partner van IKV in Jeruzalem.

Behalve de bijeenkomsten en gesprekken met deze diverse organisaties, waren er diverse bezoeken aan bezienswaardigheden van historisch en religieus belang en aan culturele organisaties.

De presentaties, lessen en discussies waren essentieel om de verschillende dimensies en impacts van de bezetting op de samenleving te kunnen begrijpen, evenals de veelheid aan

vredelievende initiatieven binnen de Palestijnse samenleving in reactie daarop. Een van onze positieve observaties was dat er een aanzienlijke zelfhulp capaciteit is binnen de samenleving, zelfs al moeten ook deze organisaties zich redden met beperkte middelen en menskracht, en meedoen in de competitie om financiële ondersteuning. Ondanks deze beperkingen, zijn er vele organisaties die zich bezighouden met mensenrechten, met het ondersteunen van vrouwen en gezinnen, of met onderwijs, drama en theater aan kinderen in een omgeving gekenmerkt door dagelijks geweld en vernedering.

Voor dit rapport hebben we vier thema's geselecteerd, die de boventoon voerden in veel van de verhalen die we te horen kregen. Deze thema's zijn: (1) individuele kracht tot verandering en organisatiecapaciteit binnen de samenleving; (2) de muur en de procedures bij checkpoints en terminals die leiden tot gevoelens van vernedering en gevangen worden gehouden; (3) armoede, werkloosheid en de slechte economische situatie; en (4) de angst en gebrek aan toekomstperspectief. Bij alle vier thema's wordt extra aandacht besteed aan de rol van vrouwen in het bij elkaar houden van de gemeenschap en de gevolgen van het conflict op hun leven.

1 Individuele kracht tot verandering en organisatiecapaciteit

Veel van de mensen met wie we spraken, vertelden ons over de gevolgen van de afscheidingsmuur op hun leven; de isolatie van de dorpen, over de afwijzing van pasjes, over economische achteruitgang en de problemen waar ze mee te kampen hebben. Deze problemen hebben hen echter niet tot passieve burgers gemaakt. In tegendeel, de individuele kracht tot verandering, collectieve initiatieven en de aanwezige organisatiecapaciteit om andere individuen, families en lokale gemeenschappen te ondersteunen zijn opvallend aanwezig in de door ons bezochte steden. Vrouwen spelen een belangrijke rol in al deze initiatieven en organisaties.

Een van de door ons bezochte organisaties is het Alrowwad Cultural and Theatre Training Centre, hetgeen gevestigd is in het AIDA vluchtelingenkamp. Dit door UNWRA bestuurde vluchtelingenkamp bestaat uit veel dicht op elkaar gebouwde huizen en gebouwen. De armoede is duidelijk zichtbaar in het kamp. Het kamp kwam tot stand nadat vele Palestijnen gedwongen waren hun land te verlaten in 1948. Door de jaren heen, zijn de tenten vervangen door huizen, maar veel van deze zijn in slechte conditie. Het Alrowwad Cultural and Theatre Training Centre bestaat sinds 1998 en ontvangt fondsen van liefdadigheidsorganisaties, van nationale en internationale niet-gouvernementele organisaties (NGOs). De organisatie richt zich op het stimuleren van de ontwikkeling van kinderen door middel van drama en theater. Ze hoopt kinderen een veilige omgeving aan te

kunnen bieden waar ze geweldloze manieren van communicatie aanleren (www.alrowwad.org).

Een andere organisatie die individuen, gezinnen en gemeenschappen ondersteunt is de Arab's Women Union. Deze organisatie biedt ondersteuning met liefdadigheid, sociale en culturele activiteiten, zoals een centrum voor borduurwerk en ambachten, een traditioneel museum, en de productie van traditioneel voedsel. Tachtig vrouwen doen vrijwilligerswerk voor deze organisatie. De liefdadigheid bestaat uit (a) beurzen voor studenten; (b) festiviteiten rond Kerstmis en Ramadan; (c) giften en kleren voor 200 wezen; (d) truien aan politieke gevangenen onder Israëliëse gevangenschap; en (e) het aanbieden van lunches aan 350 kinderen, onder wie veel kinderen welke slecht gevoed zijn of ondervoed zijn. Veel van deze activiteiten zijn mogelijk door financiële ondersteuning van gezinsleden in het buitenland. (www.arabwomenunion.org).

De Palestinian Working Women Society for Development (PWSSD) heeft als missie om vrouwen te ondersteunen en hen te stimuleren deel te nemen aan politieke, sociale en economische activiteiten. Daarnaast streeft de organisatie naar gelijkheid in wetgeving, regelgeving en procedures; naar het opheffen van de gemarginaliseerde positie van vrouwen; naar vermindering van armoede en geweld, en naar het uitbannen van het fundamentele patronen van paternalistische hegemonie en discriminatie. (www.pwwsd.org). Als NGO is het totaal afhankelijk van buitenlandse fondsen. Als gevolg van de slechte economische situatie van de afgelopen 6 jaren was de organisatie genoodzaakt om de hoeveelheid werknemers terug te brengen van 15 tot 2, een geweldige aderlating. Op dit moment concentreert de PWSSD zich op het bieden van psychosociale hulp aan vrouwen en hun families, in de vorm van (a) individuele adviezen en hulpverlening; (b) ondersteuning aan groepen (vrouwen, teenagers, studenten, kinderen); (c) telefonische raadgeving en hulpverlening; en (d) maatschappelijke activiteiten. Ze bieden niet alleen hulp aan vrouwen in hun werkomgeving, maar ook aan vrouwen die slachtoffer zijn van huiselijk geweld, aan vrouwen voor wie de gezinssituatie gespannen is als gevolg van werkloosheid, of aan vrouwen die moeilijkheden hebben met de spanning gerelateerd aan de bezetting. De methodes en type werkzaamheden van de PWWSD laat verrassende overeenkomsten zien met die van maatschappelijk werkers in Nederland.

Behalve organisaties in maatschappelijke hulpverlening, zijn er ook organisaties actief op het gebied van rechtsbijstand aan werkende vrouwen en vrouwen die slachtoffer zijn van huiselijk geweld. Een van de vrouwen werkzaam op dit gebied is Mw. Salwa Bannourak, die rechtsbijstand verleent aan vrouwen die slachtoffer zijn van huiselijk geweld en seksueel misbruik, en bijstand verleent aan vrouwen in 'safe houses' (*vertaling: blij-van-mijn-lijf huizen*). De gerechtelijke procedures verlopen moeilijk, vooral als gevolg van de door het gerechtshof vereiste getuigenrapporten. De organisatie waar ze voor werkt probeert het bewustzijn en veerkracht van vrouwen te vergroten door haar hulpverlening. Ze biedt deze

diensten gratis aan, en werkt nauw samen met organisaties zoals de PWWSD. Ze houdt zich ook bezig met lobbyen voor het tot stand komen van wetgeving die uitgaat van een gelijke positie van mannen en vrouwen in het rechtsdomein (www.wclac.org).

De Union of Palestinian Women Committee (UPWC) is opgezet in 1980 en richt zich op bewustwording van vrouwen; het verbeteren van de positie van vrouwen en daarmee op een bijdrage aan de strijd van Palestijnen tegen de bezetting. Hoewel vrouwen al op alle mogelijke manieren deelnamen aan het verzet voor 1995, realiseerden ze zich al snel dat dit niet voldoende was, en dat ze niet alleen voor de Palestijnse zaak zouden moeten vechten maar ook voor vrouwen emancipatie en vrouwenrechten. Het bestuur van deze organisatie bestaat grotendeels uit vrijwilligers. De organisatie heeft ongeveer 4000 leden in de West Bank en Gaza (www.upwc.org). Hun missie is om een democratische samenleving te ontwikkelen met gelijke rechten voor mannen en vrouwen. De Union of Palestinian Women Committee houdt zich bezig met o.a.:

- Het stimuleren van deelname van vrouwen aan politieke activiteiten (er is een 20% quota voor vrouwen in gemeentes; als burgemeesters en in de 'legislative council'^[12]).
- Ondersteuning voor vrouwen in het opzetten van hun eigen bedrijfjes, en het opzetten van inkomensgenererende activiteiten, zoals landbouwcoöperatieven en kleine bedrijven voor voedselverwerking;
- Liefdadigheid, zoals donaties, voedsel en kleren voor de armen. Elk jaar, tijdens Ramadan, voorziet de organisaties 500 gezinnen in Gaza van voedselpakketten. Verder is er een 'adoptie' mechanisme waarbij huishoudens met voldoende en regelmatig inkomens financiële hulp en hulp in natura bieden aan arme tot zeer arme gezinnen.
- Een programma voor financiële hulp aan meisjes / vrouwen aan een universiteit: in 2005 hebben ze op deze manier 47 vrouwen geholpen met een studie aan de universiteit
- Programma's waarin vrouwen getraind worden om te werken in kinderopvang.
- Capaciteitsontwikkeling en training programma's.

2 De Muur, terminals en checkpoints

De bezetting van de Palestijnse Gebieden beheerst de dagelijkse realiteit van de bevolking. De bewegingsvrijheid wordt sterk ingeperkt door de Muur, door check-points en terminals, en door de vereiste toestemming en pasjes om te reizen (zie www.b'tselem.org en www.hamoked.org). Een van de organisaties die onderzoek doet naar de geo-politieke situatie in Palestijns Bezet Gebied is het Applied Research Institute Jerusalem (www.arij.org). Deze organisatie houdt bij wat de ontwikkelingen zijn met betrekking tot de bouw van de Muur en de nederzettingen, en maakt daarbij gebruik van Geografische Informatie Systemen (GIS), satellietbeelden en daarop gebaseerd kaartmateriaal. Het beschrijft de uitbreiding van nederzettingen in Palestijns gebied sinds 1948, sinds de eerste Intifadah(1987) en de tweede Intifadah(2000).

De kaarten en geografische informatie en beleidsanalyses van het instituut laten zien dat de lengte van de muur, het aantal nederzettingen en het aantal huisvestingseenheden in de afgelopen periode zijn toegenomen, en nog steeds in omvang zullen toenemen. Sommige Palestijnse gebieden zijn omgeven door de Muur, en dit heeft grote gevolgen voor de bevolking, vooral wanneer dit samengaat met het in beslag nemen van land, water bronnen of wanneer hen de toegang tot hun landbouwgrond onmogelijk gemaakt is door geen doorgang toe te laten op de toegangswegen. Volgens het instituut wordt de mogelijkheid van een economisch levensvatbare staat hiermee vrijwel onmogelijk. De Israelische 'outposts' en nederzettingen kan gezien worden als onderdeel van een beleid om vruchtbaar land te claimen dat niet bereikt, en dus niet bebouwd, kan worden door de Palestijnen.

Het instituut geeft aan waar de locatie van de Muur de internationale overeengekomen Groene Lijn schendt. Passage door de check-points moet van tevoren aangevraagd worden, en zelfs met toestemming is het mogelijk dat soldaten bij de check-points toegang weigeren. De pogingen van de Palestijnen om dit op de internationale politieke agenda te krijgen, is tot dusver niet erg succesvol geweest. Zie ook de website van de Palestinian Academic Society for the study of International Affairs, Jerusalem: www.passia.org .

Een bezoek aan het huis van Claire Anastas en haar familie illustreert de uitzichtloosheid van hun situatie. Er wonen twee gezinnen, inclusief 9 kinderen en een grootmoeder van 90 jaar oud. Het huis wordt omgeven door muren aan drie kanten. Aan de voorzijde en zijkant is 10 meter afstand tussen het huis en de Muur. Alleen de kamers op de tweede verdieping krijgen daglicht binnen. De garage en souvenir winkel die ze hadden, was niet rendabel meer nadat de Muren gebouwd waren, en de 2 gezinnen hebben hierdoor te maken met een financieel moeilijke situatie: het inkomen dat ze nog krijgen van werk in een andere garage is onvoldoende om mee rond te komen. De 'omsingeling' van muren heeft te maken met de ligging. Het huis ligt naast het graf van Rachel. Dit trekt niet alleen toeristen aan, maar is tevens een pelgrimsbestemming voor Joden. Protesten en rechtzaken hebben geen positieve resultaten opgeleverd voor de gezinnen. Ondanks de situatie proberen Claire en haar gezin te leven zonder haat naar de Israëlische soldaten, aangezien ze zich realiseert dat zij 'slechts hun werk doen'. Desondanks is ze zichtbaar teleurgesteld dat mensenrechten organisaties en internationale parlementariërs niet in staat geweest zijn iets te doen voor haar familie.

3 Armoede, werkloosheid en de economische situatie

Veel van de gevoerde gesprekken gingen over de slechte economische en politieke situatie. Voor veel families is hun eerste zorg om voedsel te hebben, en zijn er geen financiële reserves voor andere uitgaven. De werkloosheid in Bethlehem is sterk gestegen nu de

toeristensector ingezakt is. Ten tijde van ons bezoek waren veel scholen gesloten vanwege de staking van onderwijzers.

Op het platteland wordt het inkomen bepaald door een combinatie van arbeidsloon en landbouwopbrengsten. Volgens een medewerker van Caritas Jerusalem, die voorheen voor andere NGOs gewerkt heeft, werkt zo'n 50% van de vrouwen op het platteland nog steeds in de landbouw, veelal op het land dat eigendom is van de familie, als onbetaalde arbeidskracht. Het leven van vrouwen in deze gebieden wordt sterk beïnvloed door de bezetting. Door de vele dodelijke slachtoffers gedurende de Intifada is er een groter aantal huishoudens waar een vrouw aan het hoofd staat. Gezien de (culturele en fysieke) beperkingen voor bewegingsvrijheid, is het voor deze vrouwen extra moeilijk om geschikt werk te vinden. Daarnaast is de toegang tot gezondheidszorg en zwangerschapsbegeleiding aanzienlijk afgenomen tussen 2000 en 2005.

De economische situatie heeft ook sterke gevolgen voor degenen met een eigen bedrijf. Het uitgavenpatroon van veel families is zodanig veranderd dat alleen nog de meest noodzakelijke uitgaven worden gedaan. Voor eigenaars van winkels en bedrijven betekent dit dat een neergang in inkomsten, terwijl ze nog steeds huur moeten betalen en andere vaste kosten om hun bedrijven gaande te houden. Soms zijn de inkomsten niet voldoende om de wekelijkse boodschappen te kunnen betalen. Hoewel veel Palestijns Christelijke families de keus hebben gemaakt te emigreren, en hun achtergebleven familie voorzien van inkomen, blijft het een moeilijke keuze, omdat ze hiermee de geboorteplaats verlaten waar ze geworteld zijn, hun land en hun erfgoed. Gezinnen met kinderen staan voor de keuze tussen een veilige toekomst voor hun kinderen in het buitenland, of het verzorgen en verbouwen van het land waar ze zelf opgegroeid zijn. Veel gezinnen proberen inkomsten te verkrijgen uit verschillende activiteiten, en hiermee niet afhankelijk te zijn van één bron van inkomen.

Terwijl het conflict, en de daarmee gepaard gaande economische en financiële problemen aan de ene kant veel negatieve en ongewenste sociale gevolgen heeft (zoals een toename van structurele armoede en huiselijk geweld), tegelijkertijd heeft het – volgens een aantal vrouwen van vrouwen organisaties in stedelijk gebied – ook geleid tot snellere emancipatie van vrouwen.

Een zojuist uitgekomen rapport van het Internationale Rode Kruis (ICRC) laat zien dat 45-56% van de bevolking in de plattelandsgebieden gekarakteriseerd kunnen worden als arm met 500 tot 1000 NIS per huishouden per maand. In stedelijk gebied is dit 42-49%. 14-18% van de bevolking van de West Bank heeft een inkomen onder 500 NIS per huishouden per maand, en valt in de categorie 'zeer arm'. De classificaties (zeer arm, arm, gemiddeld inkomen, en 'beter-af') zijn geformuleerd door de gemeenschappen zelf. Voor meer informatie over armoede, werkloosheid en de economische situatie in Gaza en de West

Bank, zie het rapport 'Household Economy Assessment West Bank and Gaza', autumn 2006, op www.icrc.org Dezelfde website geeft ook rapportages over toegang tot gezondheidszorg in de bezette gebieden.

4 Angst voor geweld, haat en verbittering

De economische situatie heeft gevolgen voor het gezinsleven. De organisaties die socio-psychologische hulp en rechtsbijstand verleenden aan vrouwen vertelden dat er als gevolg van hoge werkloosheid en gebrek aan inkomsten, er een toename gezien kan worden in huiselijk geweld. Voor vrouwen die zeer kwetsbaar zijn en blootstaan aan (dreiging van) geweld, wordt binnenkort een 'blijf-van-mijn-lijf huis' geopend in Bethlehem.

Behalve een toename van geweld in de privésfeer, is er angst voor de acties van het Israëlische leger. Dit was het meest tastbaar en zichtbaar op de dag nadat de Israëlische strijdkrachten Bethlehem omsingeld hadden en Bethlehem binnengingen om verdachten te arresteren. Dit resulteerde in gevechten tussen een aantal Palestijnen en de Israëlische strijdkrachten en enkele Palestijnen werden getroffen in het vuurgevecht. Onduidelijk was of het hierbij ging om omstanders, of om de verdachten die de strijdkrachten probeerden te arresteren. Het leger arresteerde verder twee gewonde personen in het ziekenhuis van Bethlehem en maakten een huis met de grond gelijk. De angst van de kinderen als ze 's nachts het schieten en explosies horen, en als ze de acties zien op lokale televisie, is immens.

We hebben uitgebreid gesproken met de vrouwengroep bij het AEI over de psychologische gevolgen hiervan op hen, en hun kinderen, en de geweldloze strijd in hun dagelijkse leven door discussies en bijeenkomsten. De vrouwen legden uit hoe ze proberen hun kinderen op te voeden met principes van geweldloosheid, en hoe ze proberen te voorkomen dat hun kinderen opgroeien met gevoelens van verbittering en haat. De wederzijdse steun helpt ze hierbij, en ze voelen hoe hun geloof (Christendom en Islam) hierbij hun tot steun is. Hun geloof, het koesteren van gevoelens van 'innerlijke vrede', en het voeren van gesprekken met anderen (Christenen en Moslims) helpt hen om de problemen aan te kunnen.

5 Reflectie

Hoewel de situatie in de West Bank door veel Palestijnen ervaren werd als vernederend, en ze geen positief toekomstperspectief hebben, zijn we ook positieve aspecten tegengekomen, zoals de veerkracht, de capaciteit om te gaan met de situatie, om elkaar te helpen, en pogingen de ander te begrijpen. Veel van de organisaties die we bezochten waren organisaties die gematigd waren in hun opvattingen en streefden naar geweldloze en vreedzame oplossingen. Het moet opgemerkt worden dat we niet gesproken hebben met mensen die radicalere opvattingen hebben, of met mensen die sympathiseren met

gewapende groepen. We hadden slechts één bijeenkomst met Israëlische vrouwen (Jerusalem Link; Machsum Watch, Women in Black, B'tselem, and Gush Shalom). Angst voor de toekomst, voor de wereld waarin kinderen opgroeien, en angst voor haat en verbittering is verder niet uitsluitend aanwezig onder de Palestijnen maar werd ook duidelijk verwoord door een van de Israëlische groepen. Ze vertelde ons dat:

"Vijfendertig jaar geleden ben ik geëmigreerd van de Oekraïne naar Israel. Ik heb me hier altijd comfortabel gevoeld en was trots toen mijn zoon het leger inging. Ik dacht dat hij dit verplicht was aan Israel, ook al nam ik toen al deel in de vredesbeweging en probeerde ik hem principes van geweldloosheid bij te brengen. Ik heb hem niet veel gesproken toen hij het leger diende, en hij vertelde me niet veel. Ik wilde hem niet vragen, omdat ik niet een bevestiging wilde krijgen van wat ik vreesde waar hij doorheen ging en waar hij aan deelnam. Ik hoopte slechts dat hij niet vaak meedeed aan activiteiten die Palestijnen vernederden. Het is nu een aantal jaren geleden dat zijn dienstplicht erop zit, en geleidelijk aan vertelt hij me wat verhalen. Ik ben blij dat mijn geweldloze en vreedzame houding hem beïnvloed heeft; hij heeft nu compleet andere ideeën met betrekking tot het Israëlische beleid en de uitvoering van dit beleid".

De relevantie van zulke levenslessen wordt erkend en benadrukt door het Arab Educational Institute. In één van de brochures staat geschreven: "Onderwijs is natuurlijk niet beperkt tot het klaslokaal. Het klaslokaal is, in de meest positieve zin, een ruimtelijk en organisatorisch middel om leren in groepen te faciliteren. Maar inherent in de betekenis van onderwijs ligt besloten dat onderwijs, als onderdeel van de mensheid, vereist dat we grenzen verkennen, zowel in ruimtelijke zin als op andere manieren. Onderwijs is het onderzoeken van nieuwe dingen en ontmoeten van andere mensen, waardoor eenieder zintuigen en gaven geopend worden. Onderwijs, met andere woorden, is het deelnemen aan een wijdere wereld en gemeenschap, het uitreiken vanuit de eigen omgeving naar een bredere nationale gemeenschap, uit te reiken naar anderen buiten nationale grenzen en culturele grenzen, en dan nieuwe ervaringen op te nemen, en te vertalen naar meer bekende, categorieën dicht bij huis. (uit: 'The refusal of fragmentation: AEI, Gaza, and educational politics' in the brochure: *Caged In: Life in Gaza during the second Intifada*, August 2004, see www.aeicenter.org).

[1] Vertaling: Arabisch Onderwijs Instituut (AEI)

[2] Alrowwad Centre is een onafhankelijk centrum voor artistieke ontwikkeling, culturele activiteiten en theatertrainingen voor kinderen in het Aida vluchtelingenkamp

[3] Vertaling: Palestijnse Vereniging van Werkende Vrouwen voor Ontwikkeling

[4] Vertaling: Toegepast Onderzoeksinstituut Jerusalem; ARIJ

[5] *Vertaling*: Unie van Palestijnse Vrouwen Comités

[6] *Vertaling*: 'Leven in het Heilige Land: Respecteren van Verschillen'.

[7] Palestijnse en Israëlische vrouwen voor vrede

[8] Israëlisch Informatiecentrum voor Mensenrechten in Bezette Gebieden